

GÜNEŞİN GÖLGESİNDE ZAMAN

1.

İnsanođlu her Őeye hükmetti..
Havaya, suya...
AteŐe, toprađa...

Bir hacmi, y kseklđđi, eni, boyu olan her Őeye hükmetti... Çok  alıŐtı... Ama zamana hiçbir zaman h kmedemedi...

Ne ondan geriye gidebildi..
Ne anı deđiŐtirebildi, ne de ondan sonrasına yolculuk yapabildi..
Sadece ona uymayı beceremedi..
 l mleyebildi... Onu kullanabildi... Ama asla h kmedemedi...

İŞte, zaman..
Kimine göre göreceli bir kavram, kimine göre dördüncü boyut..
İnsan hayatının iz düŐümü, paraleli..
Hayatın ta kendisi...

Zaman, belli başına bir fenomen...

An olur zaman geniŐler... An olur daracık bir oda haline geliverir..
İnsan, bir tek Şey beceremedi zamana karşı; ... O'nu dilimlere ayırdı; saniye, dakika, saat..
Ay, yıl, yüz yıl... Ocak ya da Őubat..
KıŐ ya da ilkbahar..
Edebiyata, Őiire, sanata, matematiđe, fiziđe ve tüm ilimlere konu oldu zaman..
Hepsinden önemlisi hayatı kullanma kılavuzu oldu...

İŞte, zaman..
Hayat ya da  l m..
Birey için ikisi arasında geçen bir bilinmezlik...

2.

Zaman, tüm medeniyetler boyunca, ölümsüzlükle emsal tutuldu.
Ona hükmedenin sonsuzluk kanatları takacağı d Ő n ld ...

Zamanın sırrını öğrenme arzusu ve onu iyi kullanma Őuuru, sonsuzca yaŐama emeli ile birleşince, ortaya medeniyetin ilk kıvılcımları  ıktı...

Eski Türklerdeki "12 hayvanlı takvim" ile "nevruz " kavramı ve Çinlilerde, Mısırlılarda Sümerlerde, Asurlularda, Yunanlılarda, Romalılarda, Azteklerde, İnkalar'daki güneŐle ilgili pek çok inanıŐ ve hesaplama yöntemi bunun açık kanıtlarıdır...

RÖPORTAJ 1: ARİF YILDIRIM

Tekniğin kaynağı doğuş yeri İslam kaynaklarına göre vahiydir, peygamberlerdir. İbadetin belli vakitleri vardır. Dolayısıyla bizim kanaatimize göre vakit ölçme Hz. Âdem'den itibaren başlaması lazımdır. Hz. Âdem'den başlayan vakit ölçme işi aletlere dökülmemiş pratik olarak ifade edilmiştir. Aletlerin İdris Peygamberden başlatılmış olması bu yönden mümkündür

Güneşin hareketine göre düzenlenen zaman araçları, yani güneş saatleri. Çinliler ve Eski Mısırlılardan bu yana kullanımda iken, bunu diğer eski medeniyetler takip etti. Keldaniler, Babilliler, Yunan ve Roma medeniyetleri...

RÖPORTAJ 2: CAN ALPGÜVENÇ

İnsanlar yıllarını haftalarını mevsimlerini günlerini merak ede gelmişlerdir asırlar öncesinden, ta milattan 2000-3000 yıllar öncesinden bu yana ki o zamanın süper devleti olan mısır eski mısır bunun öncülüğünü yapmıştır denebilir. Ve güneş saatleri de bu ara meydana gelmiştir. Tabi mekanik saatlerin bulunmadığı ve henüz keşfedilmediği ve yaygınlaşmadığı zamanlarda birtakım saatlere birtakım zaman ölçücü araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Bunlardan kum saatleri, su saatleri, usturlablar ve güneş saatleri devreye girmiştir. Tabi güneş saatleri için güneşe ihtiyaç olduğu için umumiyetle Akdeniz bölgesinde Mezopotamya'da Anadolu'da o bölgelerde güneş saatleri yaygınlaşmış ve o bölgelerde yayılmış ve genişlemiştir.

Bilinen en eski güneş saati, sonraki örneklerden çok farklı olmakla birlikte, M.Ö 1500 yıllarında III. Thotemes zamanında yapılan bir Mısır güneş saatidir. İsa'dan öncesine ait bilinen diğer bir güneş saati de Keldani Astronomu Berossus'un M.Ö. 300'lerde yaptığı içbükey yarım küre şeklindeki cihazdır.

Zaman, herkes ve her şey için çok önemliydi. Dinler, insanlar, toplumlar, ritüeller, yaşamlar, ölümler, doğumlar... Vakitlerini ibadetlerine göre ayarlayan Müslümanlar içinde...

RÖPORTAJ 3: MUSTAFA KAÇAR

Tarih boyunca zamanın belirlenmesi ve takvim hazırlanması konusunda bütün medeniyetlerde bilhassa hükümdarın maiyetinde belirli sayılarda müneccim ve onların yardımcıları bulunurdu, bu eski Çin'de, Mezopotamya'da, Mısır'da ve Yunan'da dahi böyleydi. Tabii ki İslam la birlikte bu zaman belirlenmesi daha ön plana çıktı zira özellikle namaz vakitlerinin tespiti ve belirlenmesi ve ramazan ayları bayramların belirlenmesi için hem saatlere hem de takvime ihtiyaç duyulmuştur.

Müslümanlar, inançları gereği zamanı hassas bir şekilde tayin etmek azmini göstermiş, bunun neticesinde de mekanik saatlerin henüz bilinmediği devirlerde **usturlap, rubu tahtası ve güneş saatleri** gibi aletleri kullanılmışlardır.

RÖPORTAJ 4: ATILLA BİR

"Rubu Tahtası" Osmanlının bir nevi bilgisayarı olarak kabul ediyoruz biz. İki tane yüzü vardır onun aslında prensibi çok eskilere gider Helenizm'e kadar uzanır Yunanlılar tarafından kullanıldığı biliniyor. Onlar tarafından ortaya atıldığı biliniyor. Gökyüzünün bir düzleme iz düşürülmesi diye de tarif edebiliriz. Şimdi "Rubu Tahtası" şu bakımdan önemli, bir usturlaptır bu esasında, yani Astrolabyum'dan geliyor yani 'yıldız ölçer' anlamında. Fakat Osmanlının kullandığı Rubu Tahtası bu usturlabın 4'e

katlanmış halidir aynı bir mendil gibi önce yarıya ondan sonra 4'e katlanır. Özelliği çok pratik olmasından kaynaklanıyor. Bu özellikle müneccimlerin işte din adamları için önemli, neden önemli çünkü bu usturlap tahtasının ceplerine alabiliyorlar hemen anında güneşe çevirdikleri zaman onun hedefleri vardır onu güneşe çevirdikleri zaman güneşin yüksekliğini tespit ediyorlar. Güneşin yüksekliği aslında namaz saatleri için bir gösterge oluyor.

IX. yüzyılda Müslümanlara geçen güneş saatleri, İslamiyet'in zaman mevhumuna verdiği önem ile birleşince, Müslüman toplumların hem namaz vakitlerini tayin etme garantisini verirken, hem de mevsimsel zamanlamalar gibi ayrıntıları da berabere getirdi.

RÖPORTAJ 5 : ARİF YILDIRIM

Din her zaman var olmuştur ve ibadetlerin her zaman vakitleri söz konusu olmuştur; bu oruç içinde böyledir namaz içinde böyledir, hac içinde böyledir. Dolayısıyla din başından beri zaman ve vakit ölçme tekniklerini getirmiştir ve bunun için zamanın ihtiyacına uygun aletleri öğretmiştir ve yaptırmıştır. İşte güneş saati bu manada vakitleri ölçen bir alet olarak icat edilmiş aletlerin genel adı olarak düşünülebilir

Oku emri ile başlayıp ilme önem verdiğini gösteren ve Asr süresine zamana yemin ederek başlayan Kuran-ı Kerim, bu açıdan Müslümanlara büyük bir yol gösterici de olmuştur.

Güneşin doğuşu ile batışı arasına ithaftır güneş saatleri...

Ya da ezelden ebede giden insan yolculuğunun verimli olmasına verilen önem...

Başka bir deyişle; zamanında ibadet etmek sorumluluğudur...

Aslında güneş saatleri, mekân somutluğunu elinde tutan ve ona hükmeden insanın, zaman karşısında aciz kalmasının bir göstergesidir...

Bir kadran ile mil ile yapılan, adına "zaman" denilen bir gölge oyunudur...

3.

Güneş saatleri, özel olarak hazırlanmış bir **milin** gölgesinin, Güneş'in görünen hareketine uygun olarak hazırlanmış mermer, taş veya madeni bir kadran yani zeminin üzerindeki hareketine göre vaktin tayinine yarayan cihazlardır.

RÖPORTAJ 6 :ATILLA BİR

Zaman nasıl ölçülür tabi güneş bunun en güzel bir örneği ve en ucuzu bunun için bunun için yere bir çubuk sokulur ve çubuğun gölgesine bakılır. İstanbul'da en eski saatlerden bir tanesi bildiğiniz gibi Sultanahmet meydanındaki taştır yani "Dikilitaş"tır.

Güneş saatlerini yapılış biçimlerine göre birkaç grupta incelemek mümkün ise de, bunların en geniş anlamda yatay ve dikey tablalı güneş saatleri olmak üzere iki farklı şekilde düzenlendiklerini görürüz.

Yatay tablalı güneş saatleri, bir avlunun ortasında yüksek bir kaide üzerine oturtulan bir levhanın güney kısmına yerleştirilen bir karış yüksekliğindeki bir milden oluşur. Bunlar milin gölgesinin, sabah gündoğumundan akşam günbatımına kadar takip edilip, bu hareketin saatler ve dakikalara göre işaretlenmesi ile meydana getirilmişlerdir. Böyle bir saatte milin gölgesinin 90 derece ile düştüğü en kısa durum öğle saatini gösterir.

Diyarbakır Ulu Camii'nde, Urfa Ulu Camii'nde, Kütahya Müzesi'nde ve İstanbul Harbiye Orduevi'ndeki güneş saatleri bunlara örnek gösterilebilir.

RÖPORTAJ 7: ATILLA BİR

Bir kere yatay güneş saatini kuzeye göre yönlendirilmek gerekiyor, o yönlendirmeyi yapmazsanız o zaman zaten doğuş ve batış yönlerini yanlış gösteriyor zaten.

Konya İnce Minareli Müze'de, Topkapı Sarayı'nda, Şam Ümeyye Camii'nde, Tunus Kayrevan Seydi Ukba Camii'nde ve yine Tunus Medina Zeytune Camii'nde bulunan yatay güneş saatleri ise mürekkep tipli yatay güneş saatleridir. Bu tip yatay saatler, ayların ve mevsimlerin hatta gece saatlerinin de gösterildiği, genellikle birden fazla milli ihtiva eden cihazlardır.

Yatay tipteki güneş saatlerinin ancak bir kısmında bulunun ve yine milin kuzeyinde doğu batı istikametinde uzanan üçü dışbükey biri düz ve üçü içbükey çizgilerse mevsimleri işaret etmektedir.

Mile en uzak olan dışbükey çizgi güneşin yatık geldiği 21 Aralık, en içteki içbükey çizgi ise güneşin en dik geldiği 21 Haziran günlerini işaret etmektedir.

Bu çizgileri çapraz olarak kesen küçük yay biçimli bir çizgi ise ikinci vaktini göstermektedir.

Saray avlularında vakitleri ölçen böyle güneş saatlerinin varlığı, bunların yalnızca namaz vakitleri için değil, mesai saatlerinin belirlenmesi için de düşünülmüş olduğu fikrini akla getirmektedir.

Bütün Osmanlı güneş saatlerinde olduğu gibi, İstanbul'daki güneş saatleri arasındaki en yaygın grubu dikey kadranlı güneş saatleri teşkil etmektedir.

Bunları da şekillerine göre üçgen ve dörtgen olarak kendi aralarında gruplandırmak mümkündür.

Dört köşeli dikey güneş saatleri kareye yakın mermer bir levhadan ibarettir. Rakamlar ve çeyrek saatlik dilimleri veya 20 dakikalık zamanları gösteren işaretler, levhanın kenarları boyunca devam eden "U" şeklinde bir şerit üzerinde gösterilmiştir. Bunların dairevi saatlerden daha teferruatlı ve itinalı yapıldığını söylemek mümkündür.

Dörtgen güneş saatlerinde de milin gölgesi yere tam dik gelince öğle vakti başlar. Bunların diğer bir özelliği de ikinci vaktinin gösterilmesi için bu asıl milin hemen altında sivri uçlu daha kalın, fakat kısa ikinci bir milin olması ve ikinci yazısının bulunmasıdır. İstanbul Aksaray Murat Paşa, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Eyüp Kasım Çavuş, Filibe Ulu, İstanbul Eminönü Yeni Camii, Ferruh Kethüda, Kahire Ezher Camileriyle şimdi Kahire İslam Müzesi deposunda muhafaza edilen Kahire Kayıtbay Sebine ait güneş saatleri ve Halep Osman Paşa Camilerinde rastladığımız dört köşeli güneş saatleri bunun en güzel örnekleridir.

RÖPORTAJ 8 : CAN ALPGÜVENÇ.

Dörtgen güneş saatlerinin sadece şekli dikdörtgen bazen biraz kareye yakın dikdörtgen oluyor bazen biraz daha yatay bir dikdörtgen oluyor fakat neticede dikdörtgendir. Bunlar İstanbul'da sayıları üçgen güneşleri kadar fazla değil.

En ayrıntılı ve girift tipi teşkil eden üçgen, şeklindeki güneş saatlerinde kadranın sol üst köşesinde bir mil bulunmakta, çizgiler ve yazılar sağ altta yer almaktadır. Milin sol üst köşede, yani batıda olmasının sebebi ikindi vaktinin öğleden sonra olması dolayısıyla, milin gölgesinin doğuya geçmesi durumunda güneş saatinin bu vakti de bildirecek şekilde düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır.

İstanbul Fatih Camii, Aksaray Murat Paşa Camii, Beyazıt Camii, Yavuz Selim Camii, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Topkapı Kara Ahmet Paşa Camii, Süleymaniye Camii, Üsküdar Yeni Valide Camii, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, Cerrah Paşa Camii, Sultan Ahmet Camii, Eminönü Yeni Camii, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Laleli Camii, Beylerbeyi Hamid-i Evvel Camii, Paşalimanı Camii, Topkapı Sarayı, Manisa Hafsa Sultan Camii, Edirne Eski Camii, Edirne Üç Şerefeli Camii, Edirne Selimiye Camii ve şu anda yerinde mevcut olmayan İstanbul Seyyid Ömer Camii güneş saatleri bunun en güzel örneklerinin sergilendiği camilerdir.

RÖPORTAJ 9 : CAN ALPGÜVENÇ

İstanbul'da bu dik dikey güneş saatlerinin en belirgin göze çarpan bir örneğini Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde oranın semtlerinin yaklaşımıyla "iskele camisinde görüyoruz. Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için 1547 de yaptırmış olduğu bu caminin kible duvarında iyice doğuda bir mermer levha üzerinde aslını aynen koruyan bir güneş saati var. Miliyle levhasıyla çizgileriyle kitabesiyle aynen belli. O üçgen güneş saatlerinin en güzel en bileşik örneğini gösteriyor. Zaten üçgen güneş saatleri en çok İstanbul'da yaygınlaştı ve en güzel İstanbul'da yapıldığı için İstanbul tipi güneş saatleri adını da alıyor yani güneş saatlerinin en mükemmeli bu.

Dairevi dikey güneş saatleri, merkezinde bir milin bulunduğu bir yarım daireye yazılan rakam ve 15 derece aralıklarla çizilen saat çizgilerden meydana gelmektedir. Bu saatlerin en basit örneklerine Adana Yeni Camii, Batman Kozluk İbrahim Bey Camii'nde, Bitlis Nuhiye Türbesi'nde, Gaziantep Ali Nacar Camii'nde rastlamak mümkündür. Bitlis İhlasiye medresesi, Erzurum Şeyhler Camii ve İstanbul Sultanahmet Camii'nde de bulunmaktadır. Konya Hacı Hasan Camii'ndeki saat bunların biraz daha gelişmiş örneğidir.

Adana Yeni Camii'nde ve Bitlis Nuhiye Türbesi'nde örneklerini gördüğümüz bu tip saatler, yaklaşık 35-40cm çapındaki bir kadran üzerine yerleştirilen bir mil ile bunun alt tarafındaki yarım daire bir hat halinde eşit aralıklarla çizilen çizgilerden meydana gelmektedir. Milin tam altında, ona dik olarak uzananı "zeval", yani öğle çizgisidir. Batman Kozluk İbrahim Bey Camii'nin güneş saati de bu gruba girmekle birlikte onlardan biraz daha itinalı yapılmıştır.

Hangi tipte olursa olsun tüm bu güneş saatlerinde, çizgilerin yer aldığı kadran olarak ya doğrudan doğruya caminin duvar taşları ya da iyi cins bir mermer levha kullanılmıştır.

Doğrudan doğruya duvar taşlarının kadran olarak kullanıldığı güneş saatlerinde yazılar ve çizgiler güçlkle belli olmaktadır.

RÖPORTAJ 10 : ATILLA BİR

Camilerde iki duvar bu iş için müsait. Güneye bakan güneydoğuya ve güneybatıya; şimdi güneydoğu duvarı o kadar fazla ilginç değil çünkü o öğle namazıyla ikindi namazı ve akşam namazı için güneybatı duvarı daha önemli. Genellikle bu saatler güney batı duvarında oluyor ve güney batıdaki duvardan yararlanıyor ama bazen güney doğudaki duvarda da saatler oluyor. Onun için iki saat oluyor genellikle ve insanlar öğleye ne kadar zaman olduğunu işte daha çok güneydoğudan görüyorlar. Güneybatıda da ise o üç zamanı özellikle öğle ve ikindi namazını gayet düzgün bir şekilde okuyabiliyorlar yani yön çok önemli.

Camilerin güneye bakan duvarlarına yapılan dikey kadranlı bir güneş saatinde, milin tam altındaki çizgi, güneşin o yerin meridyenlerinden geçtiği anı, diğer bir deyişle en tepeye eriştiği öğle vaktini gösterir.

Bu dik çizginin sağ tarafında, yani doğusunda kalanla yönelik çapraz uzun çizgiler saatleri kısa çizgiler ise 30'ar, 20'şer veya 15'er dakikalık zaman dilimlerini işaret etmektedir.

Bu çizgiler güneş çizgilerinin eğimi oranında yere paralel hale gelir ve mile 90 derece ile bakan yatay çizgi güneşin batış anını gösterir. Uzun çizgilerin karşısına konulmuş olan rakamla, güneşin batışına kadar olan rakamlar saatleri işaret etmektedir.

Bazı güneş saatleri arasında yer alan içbükey ve dışbükey kavisler ise burçları işaret eder...

RÖPORTAJ 11 : ARİF YILDIRIM

İslam âlimleri ikindi vaktinin bu gölge ile güneş saatinin tespitinde farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Dört Sünni mezhebin biri olan Ebu Hanife'ye bağlı olan mezhebe göre iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlara göre düz bir zemine dikilen düz bir çubuğun güneş meridyene geldiği zamanki gölgesinden başka güneş meridyenden kaymaya başlar. Ve bu gölgeden başka o cismin bir misli bir büyüklüğünde bir gölge oluştuğu zaman imamı azamın iki talebesi İmamı Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre ikindi vakti girmektedir buna "asrı evvel" birinci ikindi vakti deniliyor. Diğer üç mezhep imamı ile İmamı Azamın iki talebesi İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed güneş meridyendeyken oluşturduğu gölge dışında her cismin kendi büyüklüğünde bir gölge oluşturduğu takdirde yani meridyenden batıya doğru yolunun kayması suretiyle kendi büyüklüğünde bir gölge oluşturduğu takdirde oluşturduğu zamandan itibaren ikindi vakti girmiş olmaktadır. Bugün Türkiye'miz bu saat ayarını uyguluyor. Birinci ikindi vaktini uyguluyor.

İkindi saatleri, 30–40 cm. uzunluğundaki bir milin hemen altında ona yönelik paralel veya paralele yakın 5–15 adet çizgi demetinden meydana gelmekte olup yalnızca ikindi vaktini göstermek için yapılmıştır...

En az iki ayrı tipteki güneş saatinin aynı kadran üstünde gösterilmesiyle meydana gelen bileşik tipteki güneş saatleri İstanbul da Kürkçübaşı ve Ayasofya camilerinde olduğu üzere dörtgen ve üçgen saatlerden müteşekkil olduğu halde, Kahire de daha karmaşık bir görünüş arz etmektedir.

Güneşin gölgesinde zamanı tayin etmek, mekanı, insanı ve eşyayı zamana teslim etmemektir....

Üzerindeki bir mil gibi, zaman karşı dimdik durmaktır...
Tarih yazılırken, gölgeden de bir şerh düşmektir yaşananlara...
Güneş ile dünyanın dostluğunu kıskanan koskoca bir imparatorluk, ikisi arasında geçen diyalogu kendi yaptığı zemine yansıtmak ister...

En uzun geceyi, en kısa gündüzü bilmek ister...
Mevsimleri yaşamak, vaktinde secde etmek ister...
Çocuğunun doğum saatini bir gölge ile hafızasına kazır, defterinin bir köşesine yazar...
Milin ilk gölgesi ile sabahı karşılar ve zaman ile yapılan bu atalı merasim şafak vaktinden gün batımına kadar devam eder...

4.

Medeniyet, zamanı elinde tuttuğu müddetçe medeniyettir.
Türk ve İslam medeniyeti "zaman" medeniyetidir. Derli toplu bir medeniyettir.

RÖPORTAJ 12 : HÜSREV SUBAŞI

Müslüman'ın günlük hayatına bu kadar damgasını vuran ibadetleri, belli süreler içersinde farz kılan yüce yaratıcı, yüce Allah, bizden zamanın sınırlı olduğunu ve onu belli ölçüler dâhilinde akıllıca kullanmak gerektiğini zımnen ve açıkça bildirmekte ve bizden isteklerini bu çerçevede yerine getirmemizi emretmektedir, talep etmektedir.

Güneşi elçi kılarak zamanın boyunduruk altına alınmaya çalışıldığı güneş saatleri, bir anlamda medeniyetin muasır olduğunu gösteren parametrelerden biridir...

İslam tarihinin en eski güneş saati 869–905 yılları arasında Mısır'da hüküm süren bir Türk devletinin kurucusu olan **Tolunoğlu Ahmed'in Fustat'ta** yaptırdığı kendi adıyla bilinen camide bulunmaktadır.

Güneş saatlerinin astronomi faaliyetlerine paralel bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Abbasiler devrinde bilhassa **Me-mun'un** halifeliği zamanında rasat işlerine büyük önem verilmiş, Bağdat ve Şam'da rasathaneler kurulmuştur.

Harranlı Ebu Abdullah Muhammed bin Cabir bin Sinan el-Battani'nin hem dikey, hem de yatay güneş saatleri yaptığını bilmekteyiz.

RÖPORTAJ 13 : CAN ALPGÜVENÇ

İster yatay ister dikey olsun gün dönümü ve burç çizgileri belirtilmiş. Detaylı teferruatlı bir tip güneş saati. Ne kadar kuvvetli bir astronomun elinden matematikçinin elinden çıkarsa çıksın bunun bir seneden önce ortaya çıkması, bir güneş saatinin 1 yıldan önce hazırlanması mümkün değil. Orada haftalık çizgiler günlük çizgiler tek tek her gün tespit ediliyor. Bunun için bir mil yatay yâda dikey olsun kadrana yerleştiriliyor. Ondan sonra bilhassa öğle saatinde olmak üzere her saat başı milin gölgesi işaretleniyor. Yıllık gözlem bittikten sonra günlük ve haftalık çizgiler ihmal ediliyor. Sadece aylar dikkate alınıyor. Ve bunlar mermere veya taşta hafifçe kazınarak belirtiliyor.

Selçuklular devrinde de rasat işine büyük önem verildiği, Melikşah'ın Bağdat'ta, İsfahan'da ve sarayın yanında birer rasathane yaptırmasından ve Bağdat Mustansırıye Medresesi'ndeki güneşin tetkikine yarayan aletlerden anlaşılmaktadır.

Bu devirde “Bedi el-Usturlabi” namıyla bilinen Ebu’l Kasım Hibetullah’la onun talebesi Ebu’l Ferec İsa Muhammed bin İbrahim’e usturlap profesörü diyebiliriz...

RÖPORTAJ14 : ARİF YILDIRIM

Bunlar üzerinde en çok çalışan uzmanlardan biz Gazi Ahmet Muhtar Paşayı meşhur asker Gazi Ahmet Muhtar Paşayı biliyoruz. Salih Zeki merhum “Kamus-u “Riyaziyat” adlı eserinde de bu aletlere yer vermektedir. Ayrıca Fatih Gökmen ve Emekli Binbaşı Ahmet Ziya’da Eyüp Muvakkiti Eyüp Sultan Camisinde vakitleri belirlemek üzere çalışan bir uzman olarak zikredebiliriz.

Anadolu da bilinen en gelişmiş güneş saati Konya’da Hacı Hasan Camii’nin kible duvarında bulunmakta olup 1409 tarihidir.

Daire şekilli, yatay tipteki bu güneş saatini Osmanlı eserleri arasında incelemek mümkündür. Çünkü zamanın Konya’sı Karamanoğulları ve Osmanlılar arasında sürekli el değiştiren bir şehirdir.

RÖPORTAJ 15 : CAN ALPGÜVENÇ

Osmanlı devletinin güneş saatlerinin geriye doğru gittiğimiz zaman ilk saatin Konya’da Hacı Hasan Camii’nde bir yatay güneş saati var orda kible tarafında o 1409 tarihi taşıyor. Tarihiyle sabit. Bize intikal eden ilk saat bu. Karamanoğullarıyla Osmanlı Devletinin çatışmalarının doğduğu 1380 yılı 1400 yılları gibi o yıllarda birkaç defa Konya Karamanoğulları ve Osmanlıya gelir geçer. O dönemde kime ait olduğu pek bilinmese de ama Karamanoğulları kayıtlarında bu güneş saatine rastlanmaz dolayısıyla biz bunu Osmanlı güneş saatlerinin başlangıcı olarak kabul ediyoruz 1409 senesini.

Güneş saatlerinin en nadide, gelişmiş ve kaliteli örneklerini Osmanlılarda görmekteyiz...

Osmanlılar tarafından yapıldığı kesinlikle bilinen ilk güneş saatlerinden birisi halen Topkapı Sarayının 3. avlusundaki yatay güneş saatidir.

Kitabeye göre Fatih’in emriyle yapılmış, Silahtar Seyyid Abdullah tarafından 1793 yılında aynen Şam Ümeyye camiindeki gibi ufak bazı ilavelerle yenilenmiştir.

RÖPORTAJ 16: CAN ALPGÜVENÇ

Yatay güneş saatlerinin en karışık örneklerinden birini de Topkapı sarayı avlusunda görüyoruz. Çağının büyük Astronomu Ali Kuşçu tarafından çizilen hem burç çizgileri en ince ayrıntısına kadar burada oğlak burcundan yengece kadar hepsi görülüyor çizilmiş. Birde burada kama izlerini görüyoruz yani millerin bir kama izleri var orda. O kama izleri şunu gösteriyor. Eğer bir şekilde mil kırılmış tahrip olmuş çürümüş paslanmış olabilir. O zaman aynı uzunlukta aynı şekilde bir milin oraya konulabilmesi için oraya bir kama şekli çizilmiş. Yani onarıcılara tamircilere bir kolaylık olması bakımından milin uzunluğu kalınlığı, nitekim bazı camilerde bu daha sonraki tarihlerde o tahrip olanların yerine aynı uzunlukta aynı kalınlıkta aynı boyda kamalar konarak bu sıkıntının önüne geçilmiş. Çünkü bunlar çok milimetrik hazırlanan şekillerdir.

Osmanlı Türk medeniyetinin en büyük özelliklerinden biri de, zaman kayıt düşmesidir.

Nerede bir Osmanlı eseri varsa, bir güneş saati, bir köprü, bir sebil veya bir cami yâda koskoca bir saray olabilir; onun mutlaka bir kitabesi de bulunur.

Çünkü zamana kayıt düşeceksin ki, gelecek zamanın müdavimleri, bu kayıtlardan kendi zamanlarından ibret ve dersler alabilsinler...
Her kitabe, o ana değil, gelecek zamana düşülen bir kayıttır...

Hem tarihi, hem de ustasının adı kitabeyle sabit olan en eski Osmanlı güneş saati İstanbul Topkapı'daki Kürkçübaşı Camiinin minaresinin kaidesine yakın bölümünde bulunmakta olup, aynı tarihi taşıyan Ayasofya'nın dikey güneş saatine çok benzemektedir.

Bu her iki cihaz da mermer levha üzerinde hem üçgen hem de dörtgen saatlerin yerleştirildiği karma ve dikey bir tipi sergilemektedir.

Bundan sonra Kanuni devrinin meşhur gök bilgini Takiyuddin er-Rasid'in dörtgen saati gelir. Günümüze sadece çizimleri ulaşmıştır...

Bunu ise kronolojik olarak 1589 yapımı Bitlis İhlasiye medresesinin ve 1608 menşeli Batman Kozluk İbrahim Bey Camiinin yarım daire şeklindeki basit güneş saatleri takip etmektedir.

1617 yılında Sultanahmet Camii ile birlikte Şamlı Hüseyin tarafından yapılan dairevi güneş saatinin yanı sıra, iki tane de üçgen güneş saati bulunmaktadır.

Osmanlı güneş saatlerinin gelişmesi düz bir çizgi halinde olmayıp o yıllarda yaşayan astronom ve güneş saati ustalarının kabiliyetine göre iniş-çıkış göstermiştir.

İstanbul Rahmi Koç Müzesinde muhafaza edilen silindirik güneş saati, bu tipin tek örneğidir. Bu silindirik güneş saati, tahtadan yapılmış olup 30 cm. yüksekliktedir. Metal bir kapağın altında tepede kendi eksenini etrafında 360 derece dönebilen metal yatay bir çubuk vardır. Bu çubuğun silindir gövdenin üzerindeki hareketine göre vakit tayin edilir...

Amasya müzesinin bahçesinde bulunan güneş saati de en ilginç örneklerden birisidir. Üst üste üç kaide üzerine oturan beyaz mermerden yapılan saat, dar bir etek kısmından sonra birdenbire genişleyip yukarı doğru tekrar daralarak kozalağı hatırlatan bir şekil almaktadır. Arz ettiği şekil bakımından Osmanlı güneş saatleri arasında tektir.

RÖPORTAJ 17 : CAN ALPGÜVENÇ

Çağının büyük astronomlarından Rasit Takiyuttin tarafından büyük bir rasathane Tophane sirtlarında kurulmuştu. Sultan 3. Murat zamanı. Fakat saray dedikoduları ayyuka çıktı kiskançlıklar çekememezlikler maalesef ve bu rasathane yıkıldı. O dönemden sonra astronomi alanında, matematik alanında büyük bir gerileme başlamıştır. O gerilemeden sonra mesela Sultanahmet Camii gibi 1716 o zamanlarda yapılan camiinin güneş saatlerine baktığımız zaman çok basit saatler görüyoruz. Hâlbuki çağ bu zamana çok yakın olmasına rağmen burada bir silindirik saat vardır Sultanahmet Camiinin hemen çıkış kapısında gene iki tane küçük ikindi saati vardır hepsi çok basit saatlerdir.

Hal böyle iken, güneş saatlerinin bundan sonraki gelişimi ve devinimi bireysel ustalığın ve büyük camilerdeki muvakkithanelerin eline kalmıştır.

Muvakkithanelerin bu çabası yine de bir bakıma **sakit** (atıl) kalmış, çünkü buralar hiçbir zaman rasathanelerin yerini tutamamıştır.

RÖPORTAJ 18 : MUSTAFA KAÇAR

Genellikle büyük camilerde ve hemen hemen her şehirdeki büyük camilerde birer muvakkithanede bulunurdu ve bu muvakkithanelerde ya gerçekten muvakkitlik yapan birisi veyahut ta imam veya müezzinler faaliyet gösterirlerdi. Muvakkitlerde genellikle medreseden yetişmiş insanlardı. Medresede yetiştikten sonra bir miktar astronomi tahsili veyahut bir astronomiyle uğraşan birinin yanında eğitim görmüş olurlardı. Ve bunlarda aynı zamanda bu tür isteklere cevap yani talep edenlere astronomiyle ilgili bir takım derslerde verirlerdi. Bu arada çok önemli astronomlarda yetişmiştir ki kendileri aynı zamanda müneccim olarak ta adlandırılmışlardır. Bunlardan en meşhurları işte Sultan Selim Camii Muvakkiti Mustafa el Sati denilen ve onun hemen daha sonra Müneccimbaşı olan Takiyüttün el Rasit ki İstanbul rasathanesinin kurucusudur ve gerçekten hem takvim hazırlama hem zaman belirleme hususunda çok önemli çalışmaları olmuştur.

İşte astronomideki gerilemeye paralel olarak güneş saatlerinde de görülen bu düşüş, İstanbul Eminönü Yeni Camiinin 1663 tarihli güneş saatine kadar devam eder.

Caminin inşaatının bitmiş olduğu tarihte yapılan bu güneş saatinde, her saat başına tekabül eden yerlere 1, 2, 3, rakamları yerine, bunların derece cinsinden karşılıklarının yazılması ve ebced işaretlerinin kullanılmış olması bu saatin ustası olan Rıdvan'ın matematik ve astronomi bilgini olduğunu açıkça göstermektedir. Kitabesi okunamadığından ötürü kronolojik bir tasnifte kendini gerçek yerinde bulamamasına rağmen, güneş saatlerinin teknolojik gelişimi açısından 18. yüzyıla ait olduğu varsayılabilir.

Osmanlı güneş saatlerinin, özellikle üçgen şeklindeki saatlerin en parlak devri 18. yüzyıl ortalarında başlar. İstanbul Beyazid Caminin avlusunun batı duvarındaki 1742 tarihli güneş saati, fazla teferruatlı olmamakla birlikte Ali Kuşçu'nun güneş saatine yaklaşmaktadır.

Üçgen güneş saatlerinin en güzel ve en başarılı örnekleri 1770 yapımı Üsküdar Mihrimah Camii, 1772 yapımı Süleymaniye camii, 1761 yapımı Hekimoğlu Alipaşa Camii ve 1762 menşeli Cerrahpaşa Camii güneş saatleridir.

Osmanlı güneş saatleri genellikle camilerde, camilerde kurulu bulunan muvakkithanelerde ve yıkılana kadar süreçteki rasathanelerde kullanılmışlardır.

RÖPORTAJ 19 : CAN ALPGÜVENÇ

Dünyada 95 tane olduğu söyleniyor ama 150'nin üzerinde olması lazım diye de bir tahmin var. Çünkü birçok yerde bunlar kaybolmuş bunların en çoğu da Osmanlının yıllarca başkentliğini yapmış İstanbul'da bulunuyorlar. Bunların sayısı 48 İstanbul'da, 53 olduğu söyleniyor bunların 5 tanesi kırılmış dökülmüş kaybolmuş ihmal edilmiş ama 48 tanesi şu anda yerlerinde sabit. İkinci güneş saatlerinin çok bulunduğu şehirde Edirne, orada da 6 tane var oda malum İstanbul'un fethinden önce Osmanlıya başkentlik yapmış bir şehir Edirne.

Osmanlı zamanında yapılan güneş saatlerinin sayısı 90'ı bulmaktadır, ancak bu rakamın çok üstünde bir sayı beklentisi de yok değildir. Çünkü muvakkithanelerin sayısı bunlardan çok daha fazladır...

Bilinenler ışığında Adana, Amasya, Manisa, Batman Kozluk, Erzurum, Gebze, Gaziantep, Kütahya, Safranbolu, Urfa, Balıkesir; Bitlis, Diyarbakır, Konya, Tavşanlı, Sivas ve Edirne'de olmak üzere Türkiye'de 80'e yakın güneş saati vardır.

Zamanın Osmanlı sınırları içerisinde bulunan güneş saatleri ise Halep, Şam, Filibe, **Kayrevan**, Kudüs ve Kahire'de karşımıza çıkmaktadır.

Ne yazık ki, zamana yenik düşmüş ve bakımsızlığa gark olmuş onlarca güneş saati, kim bilir hangi zamana ışık tuttu ve hangi zamana esir oldu. Bilinen bir gerçek var ki, güneş saatleri son ustalarıyla birlikte yeniden yapımlara çok uzak görünmekte...

Bugünün nostaljisi, dünün bir gerçeğidir güneş saatleri...

Gerek kişisel zaman yönetiminin, gerek toplumsal zaman hususunun önemli bir ögesi idi güneş saatleri...

RÖPORTAJ 20 : ATILLA BİR

Güneş saati bulunduğunuz yerin saatini veren saattir. Yani onu sadece orda kullanabilirsiniz. Güneş doğduğu zaman işte 0'dır öğlen olduğu zaman 6'dır battığı zamanda 12'dir. Fakat siz seyahat ediyorsanız ve hareket ediyorsanız, belirli yerlerden geçiyorsanız bunu kullanmanız mümkün değildir. Osmanlı son yüz yıllarında bu saat kavramı bizim alaturka saat dediğimiz saate doğru yönlendirilmiştir.

Şüphesiz ki objektif bir zamanı ölçerdi güneş saatleri; usturlablar, rubu tahtası ve diğerleri...

Buna göre insanlar sübjektif zamanlamalar düzenlerdi. Camiye gidiş, alışverişe çıkış, dükkânların açılıp kapanması, toplantıların, sohbetlerin ayarlanması, kız istemeler, sünnet çocukları, mevlitler, medreselerde ders saatleri; o zamanların tüm bu zaman ölçerleri sayesinde yapılırdı...

Tıpkı bugün olduğu gibi zaman tayininde kusursuz...
Yelkovan ve akrepiz... Ya da fosforsuz... Markasız... Sessiz...

Ama her çentiğinin, her bir çizgisinin anlamı sonsuz...
Günün bireyselliğinin ötesinde tüm bir topluma hitap edecek kadar eşsiz...

6.

Güneş saatleri ya da zamanı yakalama, ona hükmetme arzusu...
Güneş saatlerinin, şimdi yerinde yellere esiyor olabilir...
Bakımsız bir halde kendi zamanlarını kendi kendileriyle geçiriyor olabilir...

Ama gerçek o ki, güneş saatleri, usturlab ya da çarklarla işleyen, pillerle dönen saatler olsa da, olmasa da zaman kendi devinimi içerisinde akmaya devam ediyor...

Bu devamlılık içerisinde güneş saatleri geldi ve geçti... Şimdi, hepsi birer antika hükmünde...

Ama, zamanın, zamanı gösteren tek cihazları onlardı... Şimdi yerlerinde başkaları...

Onlara hürmet zamana hürmettir.

Onlara saygı, ataların zamana karşı yürüttükleri sevdalı yarışlara saygıdır...

RÖPORTAJ 21 : ATILLA BİR

Maalesef son yıllarda bunların değeri anlaşılmamış çoğunun çubukları koparılmış vaziyette birçoğunun çubukları bir nevi telefon kabloları falan bağlanmış yerlerinden çıkarılmış sökülmüş ve bence bunların zamanla onarılması gerekiyor. Çoğunda duvardaki çizimleri kötü durumda. Yani belki onların üzerine veya başka bir yerde onların orijinallerine benzerlerini yapıp tekrar oraya koymak lazım ve halkımıza bu kültürü yani güneş saati kültürünü tekrar aşılama gerekiyor. Çünkü bunun güzelliğini ve zevkini aldıktan sonra herkes göz bunu arıyor camide bir güneş saati bulmak çok güzel çünkü bu size gerçek namaz saatlerini veriyor.

Zaman geldi, geçti..

Geçmeye devam ediyor...

Ali Kuşçular, Uluğ Beyler, Takıyuddun efendiler de geçti...

Belki markalar bu bayrağı ele geçirdi...

Ama zamanı ele geçirmeye kimsenin gücü yetmeyecek...